

УДК 159.923.2

DOI 10.31654/2663-4902-2025-PP-2-18-28

Кононко О. Л.

докторка психологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
kononko11@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2815-6261

САМОПОВАГА ЯК ОСНОВА КУЛЬТУРИ САМОВИРАЖЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито суть феномену самоповаги, який кваліфікується як внутрішня оцінка власної цінності, гідності, впевненості в собі, здатності до високих досягнень. Вона є важливою складовою психологічного благополуччя особистості та сприяє успішному функціонуванню на педагогічній ниві. Сформованість самоповаги у майбутніх фахівців дошкільної освіти засвідчується адекватною самооцінкою, високими домаганнями, мотивацією досягнення. Визначено концептуальні засади дослідження, уточнено зміст категорій «самоповага», «самоствавлення» та «емоційно-ціннісне ставлення», проаналізовано отримані емпіричні дані. Розроблено критерії, показники, компоненти та схарактеризовано рівні сформованості самоповаги у студентської молоді. Критеріями оцінки міри сформованості у майбутніх педагогів здатності цінувати себе, розвинутого почуття самовартісності слугували: адекватність домагань та Я-концепції, самостійна та упевнена поведінка, здатність до саморегуляції поведінки та діяльності, мотивація досягнення. Визначено чотири рівні сформованості самоповаги у студентської молоді – високий, оптимальний, середній та низький. Обґрунтовано психолого-педагогічні умови ефективного розвитку самоповаги у студентів, до яких віднесено: підтримка й заохочення педагогами ЗВО проявів їхньої самостійності, впевненості у собі та власної гідності; вправлення майбутніх фахівців дошкільної освіти в уміння формулювати, аргументувати та відстоювати самооцінку, проявляти педагогічну рефлексію; створення ситуацій успіху, надання можливості сором'язливим і невпевненим у собі студентам досягати поставленої мети; сприяння оволодінню майбутніми педагогами психотехнологіями попередження професійних деструкцій та деформацій особистості.

***Ключові слова:** самоставлення, самоповага, самореалізація, культура самовираження; упевненість у собі, власна гідність, свідоме ставлення до життя, психолого-педагогічні умови оптимізації освітнього процесу у ЗВО.*

Постановка проблеми. Цивілізаційні тенденції розвитку українського суспільства висувають нові вимоги перед закладами вищої освіти, які відіграють значну роль у становленні особистості студента, у розвитку самосвідомості як її ядра. На часі зміна функцій ЗВО з орієнтації на традиційне отримання молоддю людиною певної суми знань на надання їй можливості реалізувати свої потенційні здібності завдяки збільшенню гуманітарної складової та використанню орієнтованих на людину навчальних дисциплін. Підготовка фахівців дошкільної освіти в сучасних умовах України вимагає посилення уваги до розвитку їхньої самосвідомості, до формування самоставлення як її емоційної складової, до плекання самоповаги як форми прояву позитивного емоційно-ціннісного ставлення до себе. Адже лише вихователь, здатний себе цінувати, може прищепити дошкільникам інтерес до власного «Я» та виховати у них почуття самовартісності.

Самоставлення в якості своїх окремих сторін включає самосвідомість, самопізнання, самооцінку, емоційне ставлення до себе, самоконтроль та саморегуляцію, відображаючи широкий спектр *внутрішнього життя особистості*. З багатьох функцій, які виконує самоставлення, основними виступають *самовираження* та *самореалізація*. Отже, актуальним аспектом дослідження залишається зв'язок самоповаги як однієї з форм прояву самоставлення з культурою самовираження майбутнього фахівця дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні фахівці досить часто вживають дефініції з префіксами «само» і «сам» (самовизначення, самоставлення, самосвідомість, самоактуалізація, самореалізація, самість, самодетермінація, саморегуляція, самоутвердження, самоповага, самоцінність). Ними характеризують людину як активного суб'єкта власної життєдіяльності (Б. Братусь, Ж. Вірна, С. Максименко, В. Татенко, Т. Титаренко). Одним із вищих рівнів системи суб'єктно-особистісних ставлень є ставлення до себе та самоповага, які відіграють важливу роль у формуванні цілісної особистості та накладають відбиток на професійну діяльність людини.

Проблемі розвитку самосвідомості та Я-концепції, приділялась значна увага у дослідженнях зарубіжних (А. Адлер, У. Джеймс, Е. Еріксон, Дж. Маккарті, А. Маслоу, К. Роджерс, Р. Уайлі, Л. Уеллс, Л. Фестингер, Е. Фромм, К. Юнг). На теренах вітчизняної психології цій проблемі присвячено ряд теоретичних і експериментальних досліджень науковців (Т. Говорун, О. Гуменюк, Л. Долинська, З. Карпенко, О. Киричук, О. Кізь, О. Кікінежді, Г. Костюк, О., С. Максименко, Г. Радчук, Н. Тавровецька, В. Татенко, Т. Титаренко, Н. Харламенкова, П. Чамата), які розглядали її в контексті проблеми розвитку особистості, становлення її самосвідомості та системи цінностей.

Сьогодення актуалізує необхідність посилення уваги науковців та освітян до проблеми формування в особистості системи ціннісних ставлень до довкілля та самої себе, розвитку її свідомості та самосвідомості. Як зазначає І. Калінаускас, людство побудувало гігантську цивілізацію навкруги себе, а необхідність створення цивілізації у внутрішньому світі лише починає усвідомлювати.

Наукових праць, присвячених дослідженню особливостей становлення внутрішнього світу людини, у психологічній та педагогічній літературі нараховуються одиниці. Серед дослідників, які класифікують його як цілісну систему, що самоорганізується, слід назвати М. Папучу. Вказаний автор зазначає, що термін «внутрішній світ» вживається фахівцями вельми часто, хоча досі залишається недостатньо визначеним. Науковець підкреслює, що кожна людина сприймає свій внутрішній світ як реально існуючий, диференціює внутрішній і зовнішній світи. В контексті досліджуваної проблеми М. Папуча аналізує поняття «душа», «досвід», «стан», «переживання», аргументує зміст кожного та поєднує з основною категорією. Він називає внутрішній світ поняттям-інтегратором, сукупністю психічних явищ і процесів, що існують в особистості. Вказаний автор зазначає: людина приймає найактивнішу участь у створенні свого внутрішнього світу. В силу того, що зовнішні причини діють через внутрішні умови, зовнішня обумовленість розвитку особистості поєднується з його спонтанністю. Закони зовнішньо обумовленого розвитку особистості є внутрішніми законами [5].

Досліджуючи проблему самосвідомості, М. Боришевський базується на фундаментальному розуміння особистості як суб'єкта активності, здатного до саморегуляції поведінки і діяльності, зорієнтованого на морально-духовні цінності та рефлексії. Автор акцентує увагу на важливості розвитку духовності, на духовному самовдосконаленні особистості, яке полягає у складній внутрішній роботі. Як підсистема особистості самосвідомість впливає на світогляд, переконання, ідеали, ціннісні орієнтації, мотиви та інтереси. Вирішальну роль в розвитку особистості автор відводить саморегуляції. Розкриття логіки розвитку особистості як саморегульованої соціально-психологічної системи, самосвідомості як ядра особистості зумовлене специфікою

сучасної суспільно-освітньої практики. М. Боришевський підкреслює: завдяки самосвідомості через механізми самоідентифікації людина нарощує свої суб'єктні можливості, перетворюється на володаря своєї долі [1].

Згідно дослідження Т. Титаренко, засобом адекватного входження, самореалізації і самоздійснення людини у сучасний суперечливий простір є активізація її самосвідомості як умови формування індивідуальних особливостей і суб'єктивної цілісності особистості. Самосвідомість генерує розширення можливостей активного самоздійснення особистості, в основі якої лежить різноманітність її власних ціннісних орієнтацій. На часі творення себе через відкриття в собі невичерпного джерела творчого самоздійснення. Самосвідомість виступає сутнісною характеристикою людини, яка обумовлює її творчу діяльність. Якісні параметри буття конкретної людини визначаються ступенем розвитку, силою прояву потенційності, рівнем її актуалізації в різноманітних актах її життєдіяльності. Інтенсивність прояву потенціалу особистості залежить від ступеня розвитку самосвідомості особистості. Самосвідомість ініціює реалізацію потенційності суб'єкта в творчій діяльності з перетворення матеріальної і духовної культури, себе як її суб'єкта [10].

Як зазначає Л. Лепіхова, важливим проявом самосвідомості особистості є її самоставлення – стійке почуття, яке виникає на основі самосприйняття, самооцінки, Я-образу та оцінок значущого оточення. Самоставлення є однією з складових суб'єктного ядра особистості, форми прояву самосвідомості, характеристика самоцінності та механізм управління поведінкою. Проявляється в поведінці та діяльності як глобальне почуття «за» і «проти» себе у формі самоповаги, аутосимпатії, самоінтересу. Автор виділяє такі рівні розвитку самоставлення як *самоповага*: формування почуття автономності, здатність досліджувати оточення і спонукати його піклуватися про себе; порівняння себе з іншими, досягнення успішності у певних діях; ступінь досягнення «Я-ідеалу» в процесі самоспостереження; «Я» як інтегроване ціле, усвідомлення та прийняття кожного аспекту свого існування; визнання відносності меж «Я», постановка завдань саморозвитку [3].

Проблема розвитку суб'єктної активності особистості залишається однією з актуальних в контексті дослідження самоповаги як основи культури самовираження майбутнього фахівця дошкільної освіти. В. Татенко так характеризує людину як активного суб'єкта статус суб'єкта передбачає певну автономність, незалежність, самостійність, ініціативність, інтернальність, а також авторську позицію і прагнення творчої самоактуалізації. Вчинковість надає суб'єктності та суб'єктно-суб'єктній формі спільного життя гуманістичної спрямованості, що виражається насамперед у ставленні одне до одного не тільки як до засобу, а й обов'язково як до мети, а отже в готовності як розвиватися, так і жертвувати собою заради блага інших. Саме тому гармонійне поєднання цих способів життєвої активності у суб'єктно-вчинковий конструкт розглядається нами як такий, що визначає міру людського в людині й суспільстві [9].

Основною потребою молодшої людини, яка поводить себе як активний суб'єкт професійного життя, є проблема *самовираження* та *самореалізації*. С. Васківська зазначає: самореалізація – це здатність об'єктивувати назовні своє внутрішнє життя у будь-якому виді діяльності; це процес здійснення своїх здібностей та актуалізації особистісних потенцій (персоналізуватися); це прагнення розвивати сильні сторони своєї особистості. Як наголошує фахівець, не кожна людина, яка прагне актуалізуватися, здатна втілити його у життя. На часі реалізація гуманістичної ідеї повноцінного функціонування людини, яка рухається у напрямі пізнання свого внутрішнього світу, розвиненої самосвідомості та позитивного самоставлення [6].

У дослідженні О. Олійник здійснено аналіз теоретичних та експериментальних підходів до вивчення проблеми самооцінки у вітчизняній та зарубіжній психології. Автором визначено сутність поняття «самооцінка», схарактеризовано особливості її проявів та ступінь адекватності. Виявлено зв'язок самооцінки студентів з їхньою психоемоційною сферою, навчальною успішністю й ціннісним ставленням до себе. Експериментально досліджено та схарактеризовано ступінь адекватності самооцінки

студентів, виявлено її зв'язок з упевненістю в собі як особистісною якістю. Фахівець наголошує на важливості розвитку у студентської молоді адекватної самооцінки як умови її професійного зрілості [4].

Самооцінка відіграє важливу роль у формуванні професійної рефлексії у майбутніх фахівців дошкільної освіти як здатності аналізувати та усвідомлювати свої особистісні якості, розуміти ставлення інших, регулювати та коригувати свою поведінку, переосмислювати та перебудовувати власний досвід. Як зазначає М. Савчин, рефлексія є важливим джерелом самовдосконалення педагога, оскільки її результатом є переоцінка власних досягнень та прорахунків. За допомогою рефлексії педагог прогнозує свою діяльність, аналізує її, реорганізує себе, оцінює ефективність свого особистісного розвитку. Педагогічна рефлексія є невід'ємною частиною роботи кожного фахівця, оскільки дозволяє визначати цілі, адекватні професійній діяльності. Завдяки рефлексії людина співвідносить себе і можливості власного «Я» з вимогами професії педагога [8].

Ставлення студента до себе у формі самоповаги актуалізує важливість поєднання внутрішньої і зовнішньої мотивації у професійній діяльності. З. Ржевська-Штефан відносить мотивацію самоповаги до зовнішніх форм мотивації, яка спонукає до діяльності та сприяє усвідомленню її цінності. Автор визначає її як найбільш позитивну і продуктивну форму зовнішньої мотивації, що сприяє досягненням в діяльності і не перешкоджає психологічному благополуччю суб'єкта. На її думку, в умовах відсутності внутрішньої мотивації або її низького рівня, мотивація самоповаги є найкращим із доступних додаткових мотиваторів, здатних запускати стійку учбову активність та наполегливість. Потреба у повазі, прагнення поважати себе за докладені зусилля та досягнуті результати, а також потреба у повазі з боку значущих інших – важливі активатори професійної діяльності. Згідно позиції З. Ржевської – Штефан, потреба індивіда у повазі лежить в основі таких видів мотивації як мотивація змагання та мотивація престижу, які широко використовуються для стимулювання навчальної активності [7].

Дослідження самоповаги як психологічного явища набуває особливої актуальності в контексті емоційно-ціннісного ставлення людини до себе та формуванням зрілої, адаптованої особистості. У дослідженні Н. Шевченко самоповага розглядається як стійка риса або ставлення індивіда до себе, що виявляється в почутті схвалення або несхвалення на свою адресу, або як судження про власну значимість. Автор зазначає, що здебільшого самоповагу розглядають у співвідношенні з самоставленням (self-regard), самоприйняттям (self-acceptance), з любов'ю до себе (self-love), з почуттям компетентності (sense of competence) і з самооцінкою [11]. Це визначає актуальність дослідження самоповаги як складного особистісного феномену.

Мета статті: уточнити суть поняття «самоповага», визначити критерії та показники її сформованості у майбутніх фахівців дошкільної освіти, з'ясувати особливості її розвитку та обґрунтувати психолого-педагогічні умови оптимізації освітнього процесу у ЗВО.

Виклад основних матеріалів. В ході дослідження особливостей розвитку у майбутніх фахівців дошкільної освіти самоповаги як основи культури їхнього самовираження, використовувалася комплексна методика, до складу якої увійшли спостереження, опитування та моделювання ситуацій вибору. Оперуючи поняттям «самоповага», ми розуміли під ним форму самоставлення студентської молоді, внутрішню оцінку власної цінності, гідності, впевненості у собі, здатності до високих досягнень, відчутті самовартісності. Визначення чітких критеріїв оцінки міри розвитку самоповаги слугували запорукою коректної діагностики. До основних віднесено: адекватні домагання і Я-концепція, самостійна та впевнена поведінка, здатність до саморегуляції, мотивація досягнення. Кожен критерій деталізовано у таблиці 1.

Таблиця 1

**Критерії та показники розвитку самоповаги
у майбутніх фахівців дошкільної освіти**

КРИТЕРІЙ	ПОКАЗНИКИ
1	2
Адекватність домагань і Я-концепції	Орієнтується у своїх основних чеснотах і вадах, прагне розвинути перші та применшити другі. Співвідносить власні можливості з професійними викликами і вимогами, намагається їх збалансувати. Володіє адекватними прогностичними, ретроспективними та загальною самооцінками. Може їх аргументувати та відстояти. Орієнтується у відмінностях Я-реального та Я-бажаного, прагне вдосконалюватись. Задоволена своїм життям та професією, світобачення оптимістичне. Співвідносить Я-вчорашнє, Я-сьогоднішнє, Я-завтрашнє; свідомо вибудовує життєву перспективу.
Самостійна та упевнена поведінка	Поводиться самостійно, звертається за допомогою лише у разі об'єктивної необхідності. Розраховує на себе у розв'язанні проблем, емоційно не залежить від інших. Проявляє ініціативу, не перекладає на інших відповідальність за свою діяльність і поведінку. Дисциплінує себе, приймає продуктивні рішення, завжди їм слідує. Довіряє власному досвіду, діє впевнено і наполегливо, не відволікається на стороннє. Вважає свої навички та здібності достатніми для досягнення значущих цілей та задоволення особистісно важливих потреб. Проявляє твердість переконань та критичність оцінок.
Саморегуляція поведінки та діяльності	Впливає на себе з метою свідомого управління своїми станами, реакціями, поведінкою. Керується доцільністю, бере до уваги вимоги конкретної ситуації. Діє доволіно, мобілізує внутрішні резерви, докладає для цього вольових зусиль. Зберігає внутрішню стабільність, заспокоюється, звільняється від емоційної напруги, відновлює сили, піднімає настрій, активізує діяльність. Управляє своїм психо-емоційним станом завдяки впливу слів, образів мислення, управління диханням. Контролює свої дії, може впоратися з стресом, швидко заспокоїтися, взяти себе у руки.

Продовження таблиці 1

1	2
Мотивація досягнень	Прагне досягти успіхів в діяльності, домогтися значних результатів, високих стандартів якості. Вбачає джерело управління своїм життям у самих собі, детермінує успіх діяльності власною активністю. Почувається сильно мотивованим суб'єктом, бере на себе обов'язки, які за складністю відповідають особистісним можливостям. Аналізує свої минулі досягнення, надає перевагу новим і складним завданням, виявляє креативність. Властива схильність до здорової міри ризику, експериментування. Розвинена потреба у саморозкритті, творчому самовираженні, самореалізації. Охоче презентує іншим свої досягнення, яскраво переживає успіх-невдачу. Важлива оцінка авторитетних людей.

Фіксуючи у протоколах спостережень міру та модальність прояву майбутніми педагогами показників кожного критерію, ми брали до уваги структурну організацію самоповаги, до якої віднесли:

- *когнітивний компонент* (знання студентської молоді про самоповагу та її роль в житті);
- *емоційно-ціннісний компонент* (система ціннісних орієнтацій, ставлень та мотивів діяльності досліджуваних);
- *поведінковий компонент* (уміння та навички вияву самоповаги);
- *рефлексивний компонент* (здатність майбутніх фахівців дошкільної освіти аналізувати, порівнювати та коректувати свої дії).

Спостерігаючи за поведінкою досліджуваних в реальних умовах життя та проводячи опитування, ми отримали різні варіанти поєднання умінь виявляти самоповагу, регулювати власні емоції та поведінку, адекватно оцінювати якісно-кількісні характеристики кінцевих результатів діяльності та вкладені в них особистісні зусилля. В одних досліджуваних вони виявилися збалансованими, в інших – лише частково, в окремих досліджуваних – знаходилися у дисбалансі.

Базуючись на визначених критеріях і компонентах, ми виділили 4 рівні сформованості самоповаги як основи культури самовираження майбутніх фахівців дошкільної освіти – високий, оптимальний, середній та низький. Детальніше інформацію представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

Розподіл досліджуваних за рівнями розвитку самоповаги

РІВНІ РОЗВИТКУ САМОПОВАГИ	ПРОЯВИ СВІДОМОСТІ ТА ПОВЕДІНКИ
1	2
Високий	Характеризуються адекватними домаганнями та самооцінкою, обирають завдання, відповідні можливостям, завжди досягають поставленої мети. Знають свої чесноти і вади; першими пишаються, прояви других намагаються стримувати. Самостійні та упевнені у собі, звертаються за допомогою лише у разі необхідності, власними зусиллями долають перешкоди та труднощі. Креативні, охоче

Продовження таблиці 2

1	2
	експериментують, вдаються до здорової міри ризику, варіюють свої дії, швидко відмовляються від помилок. Прагнуть самовиразитися, реалізувати свої здібності, презентувати іншим власні досягнення. Здатні регулювати свої реакції, настрої, поведінку, відновити свій внутрішній стан. Прагнуть досягти успіху у чесний спосіб, домагаються найкращих результатів, високих стандартів якості. Досвід успіхів і невдач важливіший за зовнішні оцінки.
Оптимальний	Домагання та самооцінка дещо завищені. Обираючи складність завдання, співвідносять її з власними можливостями та особливостями ситуації. Орієнтуються у своїх чеснотах і вадах, перелік перших довший за перелік других. В цілому самостійні, наполегливі, до певної міри самовпевнені. В разі зіткнення з труднощами можуть звернутись за допомогою до інших, скористатись з неї. Вдаються до творчості обережно, зважаючи усі «за» і «проти», надміру не ризикуючи. Намагаються знаходитись в центрі уваги, демонструють іншим свої досягнення, очікують загального схвалення. Розвинена саморегуляція поведінки і діяльності, можуть управляти своїм емоційним станом, реакціями, висловлюваннями. Мотивація досягнення висока, намагається досягти успіху за будь-яку ціну.
Середній	Домагання невисокі, самооцінка ситуаційна, невпевнена, залежна від успіхів та суджень авторитетних інших. Не співвідносять складність завдань з можливостями їх розв'язати. Знають свої основні чесноти і вади, проте не можуть аргументувати їх. Самостійні лише на початку виконання завдань, зіткнення з труднощами провокують звернення за допомогою. Упевненість в собі недостатня, наполегливість проявляє час-від-часу. Власними силами контролювати та регулювати поведінку і діяльність не можуть. Періодично передають відповідальність за управління іншим людям. Прагнуть досягти успіху «малою кров'ю», без докладання власних вольових зусиль, задовольняються посередніми результатами. Орієнтація на зовнішню оцінку переважає над потребою досягти успіху власними силами.
Низький	Домагання низькі, самооцінка неадекватна, занижена. Невпевнені у собі, сором'язливі, їм складно приймати власні рішення та відповідати за них перед іншими. Погано орієнтуються у своїх чеснотах і вадах. Не можуть співвіднести свої можливості із складністю завдань, впевнені, що не зможуть їх вирішити без допомоги інших. Відповідальність за контроль та регуляцію діяльності передають іншим, управляти своїми емоціями та настроєм їм складно.

Продовження таблиці 2

1	2
	Прагнуть виконати необхідний мінімум, не ризикувати. Домінує мотивація уникнення неуспіху. Випадковий успіх не радує, а насторожує. Намагаються залишатися в тіні, бути непомітними, не втручатися у суперечки і конфлікти, залишатись осторонь. Охоче підкоряються авторитету.

З'ясувалося, що лише 22% студентської молоді характеризуються високим рівнем розвитку самоповаги, 34% – оптимальним, 28% – середнім і 16% – низьким. Той факт, що 44% майбутніх фахівців дошкільної освіти вирізняється недостатньо адекватними домаганнями та Я-концепцією, зниженою самостійністю та упевненістю в собі, низькою здатністю до саморегуляції поведінки і діяльності, несформованістю мотивації досягнення актуалізують необхідність посилення уваги до розвитку у студентів почуття самовартісності як основи культури їхнього самовираження.

Організація цілеспрямованого впливу на свідомість та поведінку майбутніх фахівців дошкільної сфери передбачає посилення уваги до виховання у них життєдайної самооцінки як ядра здорової форми самоставлення. З цією метою обґрунтовано психолого-педагогічні умови оптимізації освітнього процесу у ЗВО та використано комплекс інноваційних методів формування здорової форми самоповаги. До основних психолого-педагогічних умов віднесено:

1. Підтримка й заохочення педагогами ЗВО проявів у студентської молоді самостійності, впевненості у собі та власної гідності.
2. Вправлення майбутніх фахівців дошкільної освіти в уміння формулювати, аргументувати та відстоювати самооцінку, проявляти педагогічну рефлексію.
3. Створення ситуацій успіху, надання можливості сором'язливим і невпевненим у собі студентам досягати поставленої мети.
4. Сприяння оволодінню майбутніми педагогами психотехнологіями попередження професійних деструкцій та деформацій особистості.

Розробка сучасних освітніх технологій передбачає, що вони не сприймаються як самоціль. Важливішою за технологію має стати готовність і здатність педагогічного колективу ЗВО осучаснювати реальний спосіб буття студентської молоді, орієнтуватися на ціннісний вимір, сприймати майбутніх фахівців як активних суб'єктів власної життєдіяльності. У центрі уваги має бути стан суб'єктивного благополуччя кожного студента, надання молоді права вибору дій, вчинків, поведінки. Завдяки цьому стану організовується, регулюється та забезпечується цілісність життєвого шляху особистості, підтримується баланс між нею і соціумом. Тісний контакт майбутнього педагога зі своїм внутрішнім світом та зовнішньою реальністю дозволить йому повноцінно реалізовувати свій потенціал; почуватися активним та автономним суб'єктом власної життєдіяльності, здатним конструктивно на неї впливати; поважати себе та знати собі ціну.

Висновки. В ході вивчення феномену самоповаги розроблено концептуальні засади, які базувалися на сприйнятті студентської молоді активним суб'єктом власної життєдіяльності. Встановлено, що досі бракує досліджень вказаного напрямку у вітчизняній психології та педагогіці. Визначено критерії і показники розвитку самоповаги як основи культури самовираження майбутніх фахівців дошкільної освіти. Схарактеризовано чотири рівні сформованості самоповаги у майбутніх педагогів, представники яких вирізнялися між собою адекватністю самооцінки, самостійністю та упевненістю в собі, саморегуляцією поведінки та діяльності та мотивацією досягнення. Характеристики кожного рівня впливають на професійну діяльність, позитивно чи негативно позначаються на процесі та результатах педагогічних дій, на формах самовираження. Обґрунтовано психолого-педагогічні умови оптимізації освітнього процесу у ЗВО, основними з яких визначено: підтримка й заохочення педагогами ЗВО

проявів у студентської молоді самостійності, впевненості у собі та власної гідності; вправлення майбутніх фахівців дошкільної освіти в уміння формулювати, аргументувати та відстоювати самооцінку, проявляти педагогічну рефлексію; створення ситуацій успіху, надання можливості сором'язливим і невпевненим у собі студентам досягати поставленої мети; сприяння оволодінню майбутніми педагогами психологічними технологіями попередження професійних деструкцій та деформацій особистості.

Перспективним напрямом подальшої роботи є створення моделі формування самоповаги як основи культури самовираження майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Література

1. Боришевський М. І. Особистість у вимірах самосвідомості: монографія. Суми: Видавничий будинок «Еллада». 2012. 608 с.
2. Горбатиx В. В. Самоставлення особистості як емоційний компонент самосвідомості. *Вісник Запорізького національного університету*. № 2 (13). 2010. С. 49–54.
3. Лепіхова Л.А. Соціально-психологічні особливості постановки життєвих завдань як вияв особистісної зрілості та соціального досвіду молодшого юнацтва. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2011. Вип. 26. С. 208–216.
4. Олійник О.О. Самооцінка як передумова професійного становлення студентів. *Теорія і практика сучасної психології*. № 1. Київ, 2018. С. 97–101.
5. Папуча М.В. Внутрішній світ людини та його становлення: наукова монографія. Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2011. 656 с.
6. Психологія особистості: словник-довідник / за редакцією П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ: Рута, 2001. 320 с.
7. Ржевська-Штефа З.О. Самоповага як мотив учбової діяльності студента. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. № 178. 2019. С. 158–162
8. Савчин М. Рефлексія як механізм вдосконалення професійної діяльності. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2002. № 2. С. 137–146.
9. Татенко В. О. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір: монографія. Київ: Міленіум. 2017. 184 с.
10. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості: навчал. посіб. Київ: Марич. 2009. 239 с.
11. Шевченко Н. Ф. Теоретичні підходи до розуміння поняття «самоповага» в історичному поступі психологічного знання. *Наука і освіта*. 2015. № 11–12. С. 19–25.

References

1. Boryshevskiy M.Y. Osobystist u vymirakh samosvidomosti. Sumy: Vydavnychiy budynok «Ellada». 2012. 608 s.
2. Horbatiykh V.V. Samostavleniia osobystosti yak emotsiinyi komponent samosvidomosti// Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. №2 (13). 2010. S. 49-54.
3. Liepikhova L.A. Sotsialno-psykhologichni osoblyvosti postanovky zhyttievykh zavdan yak vyiv osobystisnoi zrilosti ta sotsialnoho dosvidu molodshoho yunatstva / L. A. Liepikhova // Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykhologii. 2011. Vyp. 26. S. 208-216.
4. Oliinyk O.O. Samootsinka yak peredumova profesiinoho stanovlennia studentiv/ Teoriia i praktyka suchasnoi psykhologii. №1. K. 2018. S.97-101
5. Papucha M.V. Vnutrishnii svit liudyny ta yoho stanovlennia. Nizhyn: Vydavets Lysenko M.M. 2011. 656 s.
6. Psykhologiiia osobystosti: Slovnyk-dovidnyk / Za redaktsiieiu P. P. Hornostaia, T .M. Tytarenko. K.: Ruta. 2001. 320 s.
7. Rzhavska -_Shtefa Z.O. Samopovaha yak motyv uchbovoi diialnosti studenta/ Naukovi zapyskyt. Seriia: Pedahohichni nauky. № 178 .2019. S. 158-162
8. Savchyn M. Refleksiiia yak mekhanizm vdoskonallennia profesiinoi diialnosti. Pedahohika i psykhologiiia profesiinoi osvity. 2002. № 2. S. 137–146.
9. Tatenko V. O. Metodologiiia sub'iektno – vchynkovoho pidkhodu: sotsialno-psykhologichniy vymir. K.: Milenium. 2017. 184 s.
10. Tytarenko T.M. Suchasna psykhologiiia osobystosti. K.: Marych. 2009. 239 s.

11. Shevchenko N.F. Teoretychni pidkhody do rozuminnia poniattia «samopovaha» v istorychnomu postupi psykholohichnoho znannia. Nauka i osvita. 2015. № 11-12. S. 19-25.
-

Kononko O.

Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Head of the Department of Preschool Education,
Mykola Gogol Nizhyn State University
kononko11@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2815-6261

**SELF-RESPECT AS THE BASIS OF THE CULTURE OF SELF-EXPRESSION
OF FUTURE SPECIALISTS OF PRESCHOOL EDUCATION**

Introduction. The problem of developing self-esteem as the basis of a culture of self-expression in future preschool education specialists remains relevant due to the lack of research in this area in domestic psychology and pedagogy. Pedagogical practice requires modern information on diagnostic procedures and technologies for forming in students of higher education institutions the ability to adequately evaluate themselves, realize their significance for a certain circle of people, realize their potential, and self-improve throughout life. The article reveals the conceptual principles of the study, defines the content of the category "self-esteem", formulates criteria for assessing the degree of its formation in future teachers, describes the author's typology of the phenomenon under study, and substantiates the psychological and pedagogical conditions for the formation of a positive emotional and value attitude towards oneself in the subjects.

Methods: analysis and generalization of data from psychological and pedagogical sources on the problem under study; theoretical modeling for the construction of diagnostic research methods; observations, individual interviews, modeling of experimental situations.

Results. The author's work includes: creation of conceptual foundations and definition of the content and structure of the category "self-esteem"; definition of criteria, indicators and components for assessing the degree and features of development of positive emotional and value attitude towards oneself in student youth; development of the author's typology of self-esteem, which includes four levels of development - high, optimal, average and low; qualitative and quantitative processing of empirical data. It is characterized that representatives of the indicated levels of self-esteem formation differed from each other in the adequacy of the self-concept, independent and confident behavior, ability to self-regulation and motivation for achievement. Psychological and pedagogical conditions for increasing the effectiveness of the process of developing self-esteem as the basis of the culture of self-expression of future preschool education specialists have been developed and substantiated. They are related to supporting students' independence and confidence, cultivating the skills to develop adequate self-esteem and reflect, creating situations of success, and promoting young people's mastery of psychotechnologies for preventing professional destruction.

Originality. For the first time: a concept for studying the process of developing self-esteem of future preschool education specialists was developed, based on the subjective paradigm; the content and structure of the leading category were determined; the assessment criteria and indicators of the degree of formation of a positive emotional and value attitude towards oneself in students were described; an author's typology of self-esteem of future teachers was created, who differed from each other in the nature of self-esteem, the ability to show independence and self-confidence, and the ability to self-regulation; the specifics of the development of self-esteem in student youth were formulated; psychological and pedagogical conditions for optimizing the educational process in a higher education institution were determined, aimed at forming a positive self-attitude, adequate self-esteem and self-esteem in the studied subjects.

Conclusions. In the course of studying the phenomenon of self-esteem as the basis of the culture of self-expression of future preschool education specialists. Conceptual principles were developed, which were based on the attitude towards students as active subjects of their own professional life. Criteria, indicators, and components were determined, by which the degree of development of self-esteem of the subjects was assessed. An author's typology of self-esteem of student youth was created, which included four levels of formation – high, optimal, average and low. Representatives of each level were distinguished by the adequacy of self-esteem, independence and self-confidence, the ability to self-regulation, and motivation to achieve. According to the data of our study, self-esteem is the core of self-esteem and significantly affects the content and dynamics of future professional activity. Psychological and pedagogical conditions for optimizing the educational process in a higher education institution were substantiated, which include: support and encouragement by teachers of manifestations of their independence, self-confidence and self-esteem; training future preschool education specialists in the skills of formulating, arguing and defending self-esteem, showing pedagogical reflection; creating situations of success, providing opportunities for shy and insecure students to achieve their goals; promoting the mastery of psychotechnologies by future teachers to prevent professional destruction and personal deformations.

Key words: self-attitude, self-esteem, self-realization, culture of self-expression; self-confidence, self-worth, conscious attitude to life, psychological and pedagogical conditions for optimizing the educational process in a higher education institution.